

Георги Илиев

Институт за литература – Българска академия на науките
joro.s.iliev@gmail.com

Парадоксалният характер на закона: „Михаел Колхас“ на Клайст и изкуственият интелект като съдия

Georgi Iliev

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

The Paradoxical Essence of Law: “Michael Kohlhaas” by Kleist and Artificial Intelligence as Judge

Abstract

The article aims to historically reconstruct the political context in which Heinrich von Kleist wrote his novella “Michael Kohlhaas.” The juridical layer of the text is interpreted as a reaction to the introduction of the Napoleonic Code in the Prussian Lands during the Napoleonic Wars. The study reads the analyzed novella as a form of resistance to the unification of all legal systems required by the Code, following the intricacies of the injustices to which Michael Kohlhaas falls victim. In the article, other examples of similar cases of “unification from above” are provided. One of them is “In the Penal Colony” by Franz Kafka. The other regards the suggestions to use AI in legal action. For the analysis, the concept of “interpretant” of the American philosopher Charles Sanders Peirce is applied. Ludwig Wittgenstein’s notion of “use” is also employed to explain the constantly changing and actualizing text of the law.

Keywords: Michael Kohlhaas, Napoleonic Code, Kafka, Peirce’s interpretant, Wittgenstein’s use, artificial intelligence

Този текст съпоставя два опита за справяне с вечната незавършеност на закона в смисъл на това, че той се подлага на корекции и адаптации за целите на своето прилагане. Двата литературни примера ще бъдат обогатени с още няколко философски, но нека първо да отговорим на въпроса защо избирам тъкмо тези два случая – едното е литературно произведение,

а другото е донякъде фриволно философско предложение за включването на изкуствения интелект като централен за съдебната практика. Да поясня: единият случай е новелата на немския романтик Хайнрих фон Клайст „Михаел Колхас“, а другият са идеите (идеите, които разглеждам, бяха изложени в един доклад на румънския семиотик Алин Олтеану – вж. <https://www.youtube.com/watch?v=vvYN3SbLU7Y>) за имплементирането на понятието за интерпретант на американския семиотик Пърс в съдебната практика чрез изкуствения интелект – тоест чрез генетичния алгоритъм, който се усъвършенства и се адаптира към задачите сам¹. Новелата пък се занимава с един нашумял юридически казус от XVI век, който намира своята художествена интерпретация в началото на XIX век в разгара на Наполеоновите войни и по време на налагането на Наполеоновия кодекс². И тъй, какво е общото и за какво всъщност бих искал да разкажа? И в двата случая, а и във всички съпътстващи мои примери се сблъскват две парадоксални характеристики на позитивното право на Модерността и те са, че законът не може да бъде познат в своята абсолютна цялост и при все това би трябвало постоянно да се преразглежда, да еволюира, да се адаптира, да се развива. Но кой го развива? Първо ще се спра върху философския проблем за еволюцията в закона, после за случаите на Колхас и на предложението за изкуствения интелект като съдия и едва тогава ще ги съпоставя.

Бих представил парадоксите на еволюцията на закона с Хегеловото разглеждане на договора и закона в главата „Право“ от трети том на „Енциклопедия на философските науки“ (Хегел 1998: 328 – 329). Избирам този автор, тъй като той дава абстрактна диалектико-логическа интерпретация на реални обществени дилеми, които са били актуални за неговото време и за времето на Клайст. Разглеждайки договора, Хегел, разбира се, има предвид не само договор между две страни, между две юридически лица. Философът също така има предвид и обществения договор – така както той е разбран от автори като Хобс, Русо и Монтескьо. Как се договаря даден народ, за да мине под даден закон³? Същото важи и за юридическото договаряне между

---

¹ Това е общоприетата дефиниция за изкуствен интелект.

² Наполеонов кодекс се нарича Наполеоновото законодателство, което той се опитва да наложи в цялата своя империя, като уеднакви правото, субординира ясно съдебните инстанции и премахне всички остатъци от средновековното партикуларно съдени.

³ Томас Хобс в „За гражданинът“ твърди, че за да бъдат „народ“ определени хора, те трябва да могат да подкрепят династия, ако техен избор е монархията, или да подкрепят представители за парламент, ако техен избор е демокрацията. Онези, които не са способни да направят това, са не народ, а „тъпла“ (a mob) (Hobbes 1998: 137). Това понятие за народ ми допада, защото включва в себе си цялото политически активно население и въпреки това не е древногръцко, а е просвещенско. От друга страна, понятието не е омаловажително и елитаристко – всички, които са политически активни, са народ.

двама души. Хегел твърди, че ако спорим за момента, от който договорът (законът) важи, ще изпаднем в лоша безкрайност, безкраен регрес. Проблемите на тази порочна логическа процедура биха били моментът, в който законът все още не е приет, и моментът, в който той вече е приет, а те са един и същ момент в плана на уточняването. Ако законът срещу кражбата влиза в сила от утре, можем да си представим какво ще се случи днес... За да преодолеем затруднението, трябва да се съгласим, че още преди приемането на новия закон или договор ние сме били съгласни с духа на закона. Това единодушие, което е предположено от всяка промяна в закона или приемането на всеки нов закон – във всеки случай, от всяка еволюция на закона и отсъждането, – това единодушие е една основополагаща регулативна фикция. Аз я наричам фикцията на единодушието. Че всички отколе сме били съгласни с духа на новия закон, това е необходимо условие, за да бъде изобщо изказан той като закон. Тоест в основата на закона има парадоксален анахронизъм. По този начин законът става факт на духа, който не е подчинен докрай на времевите капризи на нагледа. Законът е идея. Той обаче е идея само когато се променя или когато се учредява (чрез обществен договор например), тъй като Хегел казва и друго. Той твърди, че когато законът или договорът трябва да се спазват, те се превръщат в природен факт („външен предмет“). Докато в тях допреди малко нямаше и грам материя, те бяха идея, сега пък в тях няма нищо човешко, те вече са извънчовешки природен факт! Този парадокс, който открих чрез Хегел, е в основата на премеждията на закона, законодателството и правораздаването, които ще разгледам с литературни и философски примери, започвайки от случая на Клайст.

История на въпроса

Проблемната област на този текст са юридическите значения на новелата на Клайст „Михаел Колхас“ и на разказа на Франц Кафка „В наказателната колония“, доколкото те биха могли да послужат за извличането на коментар към употребата на изкуствения интелект като съдия и като източник на закони. Употребата е все още само предстояща и отчасти реализирана, тъй като юридическите специалисти само се съветват с изкуствения интелект. А под изкуствен интелект разбирам генеративния езиков модел от типа на ChatGPT, към който се задават въпроси на естествен обществен език и от който се очакват отговори на същия език. Това е доста скорошен въпрос,

---

Народ се нарича единна същност, с единна воля; бихте могли да ѝ припишете някакво действие. Нищо подобно не би могло да се каже за тълпата. Във всяка общност управлява народът, тъй като дори в монархиите народът упражнява власт. Защото народът би могъл да желае и чрез един човек. Но гражданите, тоест субектите, са тълпа. При демокрацията и в аристокрацията гражданите са тълпа, а съветът е народът; при монархията субектите са тълпа, а кралят (парадоксално) е народът. Обикновените хора или другите, които не забелязват тези неща, винаги говорят за народ като за голям брой хора (Hobbes 1998: 137). (прев. м. – Г. И.)

но все пак история на въпроса има. Има я, тъй като този нов въпрос се предхожда от два въпроса – единият е литературноисторическият въпрос за Клайст като предшественик на модернизма. Доколко Клайст би могъл наравно с Кафка да коментира унификацията и дехуманизацията на закона? Дали той не звучи така сроден на Кафка само поради своята романтическа реставрационна тяга? Романтизмът прави преоценка на Просвещението и често потъва в носталгията по предмодерните времена на честта и благородничеството. Другият въпрос е доколко двамата автори биха могли да ни кажат нещо за новите перспективи да се сдобием с един постоянно самоизменящ се закон. Този закон е надчовешки и ужасяващ, но самият му ужас е някак романтически, родее се едновременно с Олимпия на Хофман⁴ и с авангардното отчуждение – тоест с Клайст и Кафка.

В традицията на немското литературознание Клайст и Кафка са били съпоставяни многократно. Райнер Грюнтер в своята статия „Принос към интерпретацията на Кафка“ (Grünter 1950: 278 – 287) за първи път се занимава с новелата „Михаел Колхас“, съпоставяйки я с „Процесът“ на Кафка по линията на понятието за вина. Въпреки това аз ще се спра на една книга с юридически фокус и малко по-късно на една с философски фокус, за да представя коментар върху закона и императивите. Темите на тази статия са налични в литературознанието, но изискват по-съвременни интерпретации.

Книгата на Джон Грандин „Пруският адвокат на Кафка: проучване върху влиянието на Хайнрих фон Клайст върху Франц Кафка“ (Grandin 1987) е изключително важно четиво по отношение на начина, по който двамата автори възприемат закона. От книгата става ясно, че Кафка е препрочитал многократно новелата на Клайст „Михаел Колхас“ и често я е цитирал (Grandin 1987: 121). Грандин обаче представя Клайст като един „човек от отминал свят“, който би желал законът и Божият закон да бъдат едно. Накратко казано, срещу Колхас е извършена несправедливост и той отмъщава и се саморазправя. Според Грандин, Колхас, от една страна, е раздвоен между светския живот и благоденствието, представени от неговата съпруга Лизбет; и от друга страна, авторитета и Божията благодат, представени от Мартин Лутер. И двете алтернативи не му дават справедливост и затова той избира трети път, разбойническото отмъщение. Ще направя три възражения, независимо от това, че книгата е приносна за изследването на двамата автори. Първо, Грандин пропуска да спомене многократните опити на Колхас да разреши своя случай по законов път, а също така и измененията, и актуализациите на закона. Второ, Грандин прави съпоставка между новелата на Клайст и разказа „В наказателната колония“ на Кафка. И в двата случая говори за „жестокостта на закона“. И в двата случая жестокост на закона според мен няма – това е особено важно за разбирането на отчужденото писане на Кафка в неговия разказ. Имам предвид, че няма жестокост от гледна

---

⁴ Става дума за героинята от разказа „Пясъчният човек“ на Е. Т. А. Хофман, която се оказва робот, „автомат“.

точка на повествователния глас. Трето, Грандин говори за екзистенциална философия и гранични ситуации, към които и двамата автори са привлечени (Grandin 1987: 147). Привличането на екзистенциалната философия е не само анахронизъм, но и измества фокуса. Една по-безсубектна интерпретация, концентрирана върху фигурата на закона, би била по-успешна.

Смятам за важна за възприемането на честта и на личната стойност на човека (онова, което съм нарекъл по-нататък „вътрешност“) книгата за кантианската криза на Клайст „Двусмислиците на разума: Клайст чете Кант“ на Джеймс Филипс (Phillips 2007). В писма и дневници Клайст споделя, че е потресен от идеята на Кант „вещта в себе си“ и за всеобщата несигурност на познанието. Филипс признава, че на пръв поглед това е доста примитивен възглед, който подценява значението на Кант (Phillips 2007: x). По-нататък обаче той припознава в потреса на Клайст неговата загриженост за Платоновата идея, за честта, за вътрешното и същностното⁵. Това донякъде обяснява отмъщението на Колхас и неговото разбойничество, сдвоено с начина, по който умира. За тези събития ще стане дума по-късно. Цитат от Филипс: „Така да се каже, критическата философия детронира Платоновата идея и я превръща в разбойник. Разбира се, алюзията към Михаел Колхас на Клайст в предишното изречение не допринася с нищо за убедителността на Клайстовата интерпретация на вещта в себе си“ (Phillips 2007: 4).

Михаел Колхас и Наполеоновият кодекс

Хайнрих фон Клайст е един от най-загадъчните представители на немския романтизъм. Той е създател на парадокси и остроумия, преди още те да са концептуализирани от Фридрих Шлегел като инструмент на мисленето, а не средство за забавление. Произхождащ от аристократичен род, Клайст поема по пътя на армейската кариера като кавалерийски офицер. Макар да заявява пълна несъпричастност към политиката, той прави едно изключение и това са възгледите му против Наполеон Бонапарт и френското влияние

---

⁵ Тук загатвам за темата за упадъка на представителната публичност през епохата на Просвещението, както го нарича Юрген Хабермас в своята книга „Структурни изменения на публичността“. Става дума за това, че личността не може вече да бъде ценна заради самата себе си. В своя екскурс за романа „Вилхелм Майстер. Годици на учение“ на Гьоте Хабермас отбелязва, че самостоятелната ценност на личността се обвързва с благородничеството и с честта („Екскурс: Краят на представителната публичност, илюстриран чрез примера на Вилхелм Майстер“), а богатството и социалният престиж се асоциират с възхода на буржоазията. Виж също „Отношението между епистемология и етика в теорията след Франкфуртската школа“ (Илиев 2023). Подобни настроения има и у Клайст. В своята статия, ако тя беше по-дълга, бих се концентрирал върху корелацията между следните смислови ядра: вещ в себе си, сигурност на познанието; самостоятелна ценност на личността, вътрешност, метафора с поглъщането на бележката в „Михаел Колхас“; романтическа носталгия по благородническата чест и по обичайното право. Но фокусът на тази статия са по-скоро проблемите на съвременността.

в Прусия⁶. Той се сражава в Рейнската кампания срещу французите (Kleist 1982: 55). В свое писмо до сестра си Клайст се пита кога някой ще застреля това зло, имайки предвид Наполеон Бонапарт (Kleist 1982: 163). През 1806 г. напуска армията между две от Наполеоновите войни, но бива арестуван и набеден за австрийски шпионин. Освободен е и във Виена основава свое списание, където през 1807 г. публикува новелата „Михаел Колхас“ (Rahmer 1903). Това е новела с голяма стойност за философията на правото, която ще разгледам с идеята да се домогна до съвременното ѝ значение.

За да разгледам новелата, е необходим още един факт от биографията на Клайст, а именно неговото отношение към Наполеоновия кодекс. Наполеоновият законник, който френският император налага във Франция и в завзетите територии, е забележително постижение на юридическата мисъл, издържано в традициите на римското право и на *Corpus Juris Civilis* на византийския император Юстиниан. В духа на римското съдено кодексът признава съществуване само на лица, вещи и действия и представлява успешен опит за унифициране на правото и подчиняване на по-ниските съдебни инстанции на по-високи съдебни инстанции. В този смисъл Наполеоновият кодекс се противопоставя на остатъците от средновековно право и местното съдене по местни закони. Средновековното право дава права на местните благородници да правораздават по свои закони в своите земи, като най-общо важи правилото „васалът на моя васал не е мой васал“ (Дейвис 2005: 311). Според Наполеоновия кодекс и неговото имплементиране законът постоянно се уеднаквява с по-висшите закони и в този смисъл се адаптира към случаите. Кодексът е единен и непрекъснат законник – неотменим, но еволюиращ, обърнат към бъдещето (Padoa-Schioppa 2017: 88 – 90). Това ще стане важно по-късно в текста. Би могло да се каже, че законът се развива и не е обвързан със старите неотменими правила на честта. Клайст обаче е противник на Наполеоновия кодекс. В подигравателно писмо до сестра си⁷ пише, че възнамерява да купи правата върху отпечатването му в германските земи и да ги преотстъпи на нея – така тя ще уреди своето състояние, а Кодексът ще осигури благоденствие за всички. Когато бива освободен от Наполеоновата армия, Клайст пише „Михаел Колхас“. Моята хипотеза е, че текстът е прикрито насочен срещу Наполеоновия кодекс и описва провала на някои негови принципи⁸. Провалът е основно привидян при отлагането на отсъждането и препращането на случая към по-висока инстанция, при

---

⁶ За цялостната дейност на Клайст против влиянието на Наполеон вж. „Политическата промяна и човешката еманципация в произведенията на Хайнрих фон Клайст“ на Елайстън Грифитс (Griffiths 2005: 40, а и цялата книга).

⁷ Писмо до Улрике за Наполеоновия кодекс. Вж. Kleist 1982: 173.

⁸ Не е учудващо Клайст да е познавал Наполеоновия кодекс и влиянието му, като се има предвид, че той има юридическо образование. Аз обаче няма да се спирам върху този факт поради характера на своята хипотеза и поради недостиг на информация.

което една максимално външна спрямо съдебния случай инстанция се очаква да се намеси най-успешно. Добродетелите на индивида, например честта, по този начин се елиминират от юридическото уравнение, за може то наистина да преодолее средновековните порядки. В своя текст ще се опитам да открия някои значими черти на влиянието на Наполеоновия кодекс върху позитивното право и на влиянието на изкуствения интелект върху съвременното право.

Наблюдения върху новелата. Инцидентът

В завръзката на новелата на Клайст едновременно отекват традиционният сюжет за отнемането на любима собственост като обида на чест и юридическите спорове за собствеността. За да конкретизирам твърдението си, като пример за първото бих могъл да приложа гнева на Ахил заради отнетата от него робиня от началото на Омировата „Илиада“, а като пример за второто бих могъл да напомня, че в римското право и в Наполеоновия кодекс има само лица, вещи и действия, тъй че горната обида на чест според него не е нищо повече от един вещен юридически спор. Какво обаче се казва в началото на новелата?

В средата на шестнадесети век на брега на Хавел живееше търговец на коне на име Михаел Колхас, даскалски син, един от най-справедливите и същевременно най-страшните хора на своето време. До тридесетгодишната си възраст този необикновен човек можеше да служи за образец на добър гражданин. В едно село, което все още носи неговото име, той притежаваше чифлик, където се изхранваше спокойно от своя занаят; децата, с които го дари жена му, той възпитаваше богобоязливо, в дух на трудолюбие и честност (Клайст 1980: 61).

Веднага се набива на очи анахронизмът с наличието на гражданско самосъзнание през XVI век – въпреки началото на църковната реформация по немските земи в тези на практика средновековни времена всеки стои по-скоро зад своята чест, а не зад граждански идеали. Все пак поне сме способни да откروим веднага парадоксалността на цялото описание. Колхас е добър гражданин, което означава, че спазва закона и оставя своята съдба в ръцете на закона. Богобоязлив и даскалски син, той уважава добродетелта и познанието. Но от друга страна, Колхас е справедлив, което някак намеква, че при нужда би взел справедливостта в своите собствени ръце. И още няколко неща: Колхас е трудолюбив, което говори за пристрастието му към реформацията и ранния протестантизъм⁹, и той самият се обръща към Мартин Лутер за утеха и прошка. Но същевременно Колхас е и „страшен“ – явно

---

⁹ Макс Вебер се стреми да разграничи немците и Мартин Лутер от протестантския дух на трудолюбие и търговски просперитет (Вебер 2005: 92) и затова говори предимно за последствията на калвинизма. Все пак фигурата на Мартин Лутер в случая е представителна за въпросното светоусещане като цяло.

при определени обстоятелства.

Инцидентът в общи линии е следният: Михаел Колхас поема с два любими и добре отгледани коня за Лайпцигския панаир. Бива спрял в имението на юнкера и рицар Венцел фон Тронка, поради това от него се изисква такса за преминаване. Той се съгласява да остави конете си в имението на Тронка, докато донесе таксата. Остава ги с един слуга, който да се грижи за тях. По-късно Колхас научава от избягалия слуга, че той е бил бит, а конете са използвани за полска работа и са изгубили стойността си. Венцел фон Тронка се е подиграл с Колхас, в което можем лесно да разпознаем противоборството между благородниците и буржоата, макар през XVI век то да е далеч от разгара си.

Изключително важен е начинът, по който Колхас реагира на неправдата. Той тръгва да търси овъзмездяване по изцяло съдебен път. Пътят е подаването на оплаквания (жалби) до все по-висока инстанция. Михаел използва и усилията на своите слуги и на съпругата си Лизбет. Жалбите не дават добър резултат и имат даже фатални последствия за Лизбет, но нека първо се опитаме да проследим юридически тяхното съставяне и техния отговор. Те са отправени до все по-висока инстанция.

Рескрипт

Жалбите на Колхас за преразглеждане на неговия случай водят обичайно до едно и също. По-високата инстанция, било то канцеларията на курфюрста, или имперската канцелария, изпраща документ до по-ниската, който има стойност както на решение, така и на отлагане, и във всеки случай жалбата се сблъсква с все по-голямо неразбиране. И самият Колхас е в недоумение. Но какъв е този документ?

[...] Колхас прекара следващия месец в мрачни предчувствия за бъдещето и напълно според очакванията му в края на месеца Херзе [слугата], на когото баните бяха донесли известно облекчение, се върна с един рескрипт и препроводителното писмо от градоначалника, което гласеше, че последният съжалявал, но не можел да направи нищо по неговото дело; той му пращал едно адресирано до него решение на държавната канцелария и го съветвал да си прибере конете, които оставил в Тронкенбург, и да не се занимава повече с това дело. Резолюцията гласеше, че според доклада на дрезденския трибунал той обичал да се съди за щяло и нещяло; юнкерът, при когото оставил конете си, съвсем не ги задържал; той можел да прати някого в замък да ги прибере или най-малкото да уведоми юнкера къде да му ги изпрати, но във всеки случай да не безпокоял държавната канцелария с подобни досадни искания и интриги. Колхас, комуто не бе до конете – той щеше да изпита същата болка, ако се касаеше за кучета, – кипна от ярост, когато прочете това писмо (Клайст 1980: 75).

Интересува ме думата „рескрипт“. По-високата и по-ниската съдебна инстанция комуникират с различни документирани послания, но ме инте-

ресува основно един документ, с който високата инстанция инструктира ниската, която се е допитала до нея. По-ниската съдебна инстанция иска от по-високата рескрипт за разясняване на случая и на самия юридически казус. Това е документ от времето на римското право, чрез който по-високите инстанции помагат на по-ниските да разрешат някакъв съдебен казус. Обичайно рескрипти се издават като съдебни писма от императорската канцелария. Рескриптът е средство за уеднаквяване на правото чрез отнасяне на всички спорни случаи към по-висока инстанция. Рескриптите претърпяват късен повторен разцвет покрай Наполеоновия кодекс. Ограничена употреба те са имали и в Свещената римска империя, и в папската канцелария. Във всеки случай, Наполеоновият кодекс е основан върху *Corpus juris civilis* на византийския император Юстиниан и в прилагането на Наполеоновия кодекс се употребяват множество рескрипти като израз на субординацията на инстанциите. Рескриптът идва отгоре, уеднаквява правото, той би могъл да бъде неразбираем отдолу, но трябва да се следва, тъй като има силата на закон. Той е нещо като неразбираема автокорекция на закона.

Посланието на преразказания по-горе рескрипт в общи линии се състои в следното. От високата позиция на държавната канцелария жалбата изглежда да нищожна. Със съжаление съдиите отбелязват, че не могат да направят нищо, няма виновен. Но пък и Колхас е дребнав човек и „обича да се съди за щяло и нещяло“. Държавната канцелария не бива да бъде безпокоена с такива глупости като изискването на Колхас – това Фон Тронка да охранява или заплати конете му! Уеднаквяването на правото функционира така. Случаите се отлагат, но човек би могъл да се оплаче до по-висока инстанция. Доводите на канцелариите са все по-неразбираеми, жалбата става все по-нищожна в техен контекст и съдия, който да поеме отговорност за отсъждането, липсва.

Нека се придвижим по-бързо по сюжета на новелата. Съпругата на Михаел носи една молба за преразглеждане на случая в канцеларията на курфюрста, за да помогне на своя съпруг. Един страж я удря в гърдите с дръжката на копието си. Тя припада и след като я връщат при Михаел, умира. Колхас е обзет от бяс и поема пътя на разбойническото отмъщение. Той опожарява имението на Тронка, но не успява да го залови. Обиден на чест и вбесен от загубата на Лизбет, Колхас започва да плячкосва и опожарява град след град със своята разбойническа дружина.

Разбойник и „чужда сила“

Макар и разбойник, Колхас питае силно уважение към теолога и пастор Мартин Лутер и неочаквано до него достига открито писмо от самия Лутер. Писмото е озадачаващо. Лутер по-скоро обвинява Колхас и му казва, че действа от позицията на „лична мъст“, като не знае нищо за задълженията и планове на курфюрста, т.е. отново имаме идеята за нищожност на жалбата и за обвинението в лично отмъщение. Михаел отива при Лутер тайно и теологът разбира случая му. Лутер променя позицията си и от тази втора

позиция пише забележителни думи, на които ще се спра.

На другата сутрин Лутер изпрати послание до саксонския курфюрст, в което, след като се изказваше с презрение за заобикалящите неговата особа господа Хинц и Кунц фон Тронка – камерхера и придворния виночерпец, които, както бе общоизвестно, бяха потулили жалбата, заявяваше на курфюрста с присъщата му откровеност, че при така създадените се досадни обстоятелства не оставало нищо друго, освен да се приеме предложението на търговеца на коне и поради случилото се да му се даде амнистия, за да възобнови своя процес. Обществено мнение, отбелязваше Лутер, крайно застрашително взело страната на този човек (...) Накрая Лутер изтъкваше, че в този изключителен случай трябвало да се преодолее опасението да се преговаря с един гражданин на държавата, който се е заловил за оръжието, и че поради начина, по който се е процедирало срещу него, той всъщност е бил изключен донякъде от държавната общност, накратко казано, за да се излезело от затруднението, на него трябвало да се гледа повече като на чужда сила, нахлула в страната, както той действително можел да бъде отчасти квалифициран, тъй като бил чужденец, отколкото като на бунтовник, опълчил се против трона (Клайст 1980: 97 – 98).

„Чужда сила“ е понятие, употребено от Мартин Лутер, за да обозначи станалия разбойник Колхас като поставен извън реда на правото още преди своето разбойничество. С чуждата военна сила може да се сключва примирие, без тя да е поставена под местния закон. В случая Мартин Лутер има предвид една съдебна грешка (или целенасочена неправда), при която е бил онеправдан Колхас и която всъщност го поставя извън властта на закона. Каква е позицията на Колхас между неговото онеправдаване и автокорекцията на закона? Според законодателството от новелата законодателните и съдебните органи имат силата да се автокоригират. В такъв случай сила и възможност означават задължение, тъй като единственото предназначение на тези органи е правилното съдене. След автокорекцията, предизвикана например от рескрипт до по-горна съдебна инстанция, Колхас очаква решението. То неминуемо се забавя или пък се заменя с нова съдебна грешка и несправедливост. Какъв е в това време Колхас? Лутер отговаря: „чужда сила“! Той не би могъл да бъде верен поданик на курфюрста и на императора, тъй като е онеправдан – по някакъв начин писмото на теолога не си служи с психологически аргументи по отношение на Колхас, а само с юридически и логически, с това, че веднъж онеправдан, той е извън порядъка на закона, верноподаничеството, нормата. Според новелата и според нейния настоящ прочит човек става чужда сила веднага щом срещу него бъде извършена неправда от страна на съдебните инстанции. Михаел Колхас познава закона и го спазва („добър гражданин“), но притежава и свой кодекс за справедливостта, какво означава да бъдеш справедлив – справедливият може да разрешава морални казуси и сам, макар да предпочита да го върши в рамките на закона. След като бъде брутално унижен, в него заговаря честта. Крайното оставяне на съдбата в ръцете на закона не е одобрено от новелата.

Самият човек и неговата неизповедима вътрешност

В случая иронията е в това, че „чуждата сила“ има достойнство, докато, когато Михаел се завръща като подчинен на закона, той губи своето. Колхас се повлиява от застъпничеството на Лутер и решава да се предаде и да поеме отново съдебния път на своето търсене на справедливост. Разбойникът бива приет с привидно уважение, но поставен под домашен арест. Ще представя този епизод накратко. На Колхас му се предлага да се откаже от претенциите си към Венцел фон Тронка, който се оказва подкрепен от своите знатни роднини. Колхас отказва. В края на новелата пред него се разкрива възможност поне да отмъсти на курфюрста.

Въпросът за добродетелта на честта и афектите на честта при Клайст е сложен и не притежава еднозначен отговор. Как Клайст възприема разликите по отношение на честта между епохата на Колхас, т.е. Средновековието и Ренесанс, и собствената епоха на автора? Дали Клайст не придава на Колхас чувство за чест от по-скоро романтически тип? Идеализира ли се честта? Какви са промените в човешката вътрешност – в съотношението между външно и вътрешно в двете епохи, на Колхас и на автора? Кои са добродетелите и кои са афектите? На всички тези въпроси не ще мога да отговоря, но е важно да маркирам хоризонта на своите търсения. Новелата на Клайст не идеализира честта романтически наивно, но все пак оценностява неизвестното в човека и неговите тайни – нещо като концепциите на Киркегор, но много по-рано! С цената на живота си Колхас прикрива една тайна и я скрива в своята вътрешност, която не е подвластна на несправедливото съдени. Това е представено чрез забележително съвпадане между наратив и фигуратив, което ще отбележа.

В миналото Колхас е получил от една гадателка малка записка в оловен медальон, където е указано кой ще бъде последният владетел от рода на курфюрста и каква ще бъде неговата кончина. Курфюрстът знае за записката, желае да я получи и е готов за целта да организира бягството на Михаел, който предстои да бъде осъден на смърт от по-висока инстанция, имперския трибунал. Той отказва, бива осъден на смърт. Колхас стъпва на ешафода, гълта записката, която курфюрстът желае, и главата му бива отсечена. Тази фигура сдвоява личното упорство и вътрешното за човека със справедливостта, при положение че от Платон насам със справедливостта са сдвоявани по-скоро общественият живот и законите.

Пророчеството представлява нередуцируем остатък, който не би могъл да бъде асимилиран нито от юридическите системи, нито от користолюбивия интерес на курфюрста. В този смисъл твърдя, че гълтането на пророческата бележка е акт на съпротива срещу уеднаквяването на правото, адаптацията на законите и пренебрегването на индивидуалното достойнство. Този акт е прикрита съпротива и срещу Наполеоновия кодекс от страна на Клайст. Човешката вътрешност (и гълтането на записката като буквализираща фигура за тази вътрешност) се съпротивлява на безкрайното преразглеждане

и адаптиране на законовото решение. А фигурите на безкрайното уеднаквяване и отнасяне на случаите по-нагоре и употребата на рескрипти разпознавам като алюзии за самия Наполеонов кодекс.

В плана на своите рескрипти и доуточнения законът се развива сам в новелата „Михаел Колхас“ и несправедливостта на курфюрста и на трибуналите е само ефект на един закон, който не зачита човешкото достойнство. Какво обаче прави Колхас, като изяжда бележката, която съдържа присъдата на съдбата над курфюрста? Курфюрстът е осъден от Колхас да не разбере своята присъда от съдбата.

Изкуственият интелект и наказателната колония

Моята цел е да покажа, че затрудненията, породени от уеднаквяването на правото, от мащабната субординация на съдебните инстанции и от отмяната на добродетелите и афектите на честта не са отживелица, характерна за началото на XIX век. Тези въпроси са актуални и днес. Наскоро имах възможността да чуя важен доклад и да участвам в последващата дискусия, посветени и двете на употребата на изкуствения интелект в съдебната практика и как би могла да бъде обвързана тя с понятието за интерпретант на американския философ и семиотик Чарлс Пърс. Имам предвид доклада на Алин Олтену „Изчислителното писане на справедливостта: един аргумент срещу глотцентричните технологии“ пред семиотичното общество Семиосалонг¹⁰.

В доклада и дискусията, към които прилагам линк, става дума за успешна употреба на изкуствен интелект за съдебни цели. Бе употребено само понятието на Пърс за интерпретант, но аз ще си послужа за осветляване на самата концепция не само с него, а и с понятието на Лудвиг Витгенщайн за употреба. За краткото си представяне ще се опра на текста на Пърс „Нови елементи“ и книгата на Витгенщайн „Философски изследвания“. В понятието на Пърс за интерпретант са сдвоени употребата на даден знак и разбирането на даден знак. Тъй като според неговата философска концепция ние не можем да мислим другояче освен чрез знаци (Пърс 2022: 85), разбирането също е знак, както и всяка реакция. Интерпретантът е третичен знак, тоест реакция, извод (силогизъм), символ. В мисленето има само интерпретанти, които се тълкуват един друг и така интерпретант е и новото правило, и неговото разбиране. Сходно е положението с книгата на Витгенщайн „Философски изследвания“ и понятието за употреба. Всяка езикова (в най-широкия смисъл) употреба изменя езиковото правило, на което е подчинена (Витгенщайн 1988: 394). Какво би могло да бъде въздействието на тези теории върху юридическата практика? Всяко отсъждане прилага закона, но същевременно го тълкува и по този начин го изменя. Законът се изменя непрекъснато. Всяко едно отсъждане според закона е нов закон; всеки един нов закон е вече отсъждане!

¹⁰ Alin Olteanu, „The computational writing of justice: An argument against glottocentric technologies“. [online] <https://www.youtube.com/watch?v=vvYN3SbLU7Y> [seen 14.08.2025]. Аз говоря за Хегеловата „Философия на правото“ от 54:30 мин.

Така очертаното юридическо затруднение може да бъде разрешено с мощта на генетичен алгоритъм (изкуствен интелект), който би могъл сам да се адаптира и модифицира. Законът може да се изменя сам, това е... Такаъв беше и смисълът на въпросния доклад. Така обаче сме принудени да се върнем към разглеждането на парадокса на закона и договора у Хегел, който разгледах в началото. Какво, ако законът е динамичен и може да се изменя сам, всяко негово прилагане е и нов закон – според логиката на интерпретанта на Пърс и употребата на Витгенщайн. Тогава фикцията на еднородието бива елиминирана¹¹. Тази фикция, която е една преструвка, едно *make-belief*, тя крепи човешкото отсъждане, позволявайки му да бъде отворено за адаптации и преразглеждания. Ако хората не са се престорили, че са съгласни с духа на закона, тогава имаме само рескрипти за преразглеждане или черната кутия на изкуствения интелект. Но този парадокс на еднородието, имплицитен във фигурата на закона и на отсъждането, има и други по-скорошни литературни интерпретации. Имам предвид разказа на Франц Кафка „В наказателната колония“. Примерът си струва да се разгледа.

„В наказателната колония“ е мрачен разказ, но в него има и някакво цинично злорадство, което е характерно за репрезентациите на разпадащите се и рушащи се деспотични системи у Кафка. В наказателната колония има два основни персонажа, пътешественикът и офицерът. Офицерът демонстрира на пътешественика наказателната машина. Тя наказва само със смърт, като изписва с резци присъдата по тялото на подсъдимия. Офицерът казва, че като погледнем моделите на присъдите за изписване, не можем да ги разберем, защото нямаме опит и защото присъдата е изписана йероглифно или орнаментирано. Подсъдимият обаче започвал да усеща надписа на шестия час от бавното и мъчително изпълнение на наказанието. Тоест актуализирането на присъдата (и в този смисъл и прилагането на закона) е превърнато в една идеологическа мистика. Не е ясно дали текстът на присъдите не се променя. За да актуализираме присъдата (закона), трябва да я изстрадаме върху тялото си или да тържествуваме заради нейния триумф.

Когато обаче идеологическата измама на закона бъде посрещната без страх или ентузиазъм, тя рухва. Офицерът пита пътешественика дали демонстрацията го е убедила. Накратко, пътешественикът отговаря „не“ и отказва да прояви разбиране и възхищение. Тогава офицерът казва „Време е!“, ляга под машината и се самоубива, изписвайки върху тялото си абстрактния категорически императив „Бъди справедлив!“. Само ако има възхищение, уплаха, които да водят след себе си мистичното разбиране-обожаване – само тогава законът може да се актуализира в присъда. Мистичното разбиране, разбира се, е измамно. То е фалшиво преклонение пред един текст на закона и присъдите, за който няма убедителни доказателства, че съществува. Със съжаление прогнозирам, че по подобен начин би функционирал изкуственият интелект като съдия.

---

¹¹ Теорията на Хегел е разглеждана в началото на тази статия.

Заклучение

Истинско пълно единомушие относно всяка промяна във всеки закон няма – то е само законова фикция. Все пак от литературните примери от Клайст и Кафка бихме могли да извлечем някаква поука. Законът, така или иначе, се развива, а това означава логически, че би могъл да се развива и сам. Ако обаче фикция на единомушието няма, присъствието на хората все пак би опорочило закона и би го превърнало в идеологическа измама. Ако няма дори фикционално съгласие със закона, значи от човека не се очаква нищо и той върши безобразия.

Библиография

- Вебер 2005: Вебер, Макс. *Протестантската етика и духът на капитализма*. Прев. Георги Кайтазов. София: Гео Милев. [Weber 2005: Weber, Max. *Protestantskaya etika i duhat na kapitalizma*, trans. Georgi Kaytazov. Sofia: Geo Milev.]
- Витгенщайн 1988: Витгенщайн, Лудвиг. *Избрани съчинения*. Прев. Николай Милков. София: Наука и изкуство. [Wittgenstein 1988: Wittgenstein, Ludwig. *Izbrani sacheniya*, trans. Nikolay Milkov. Sofia: Nauka i izkustvo.]
- Дейвис 2005: Дейвис, Норман. *Европа*. Прев. Димитър Добрев. София: Абагар. [Davies 2005: Daviess, Norman. *Evropa*, trans. Dimitar Dobrev. Sofia: Abagar.]
- Илиев 2023. Илиев, Г. *Отношението между епистемология и етика в теорията след Франкфуртската школа*. София: Изд. център „Боян Пенев“. [Iliev 2023. Iiev, G. *Otnoshenieto mezhdru epistemologiya i etika v teoriyata sled Frankfurtskata shkola*. Sofia: Izd. tsentar “Boyana Penev”.]
- Кафка 1982: Кафка, Франц. *Преображението*. Прев. Венцеслав Константинов. Пловдив: Христо. Г. Данов. [Kafka 1982: Kafka, Franz. *Preobrazhenieto*. trans. Ventseslav Konstantinov. Plovdiv: Hristo. G. Danov.]
- Клайст 1980: Клайст, Хайнрих. „Михаел Колхас“. – В: *Немски романтици: новели*. Прев. Георги Георгиев. София: Народна култура. [Kleist 1980: Kleist, Heinrich. „Michael Kohlhas“. – In: *Nemski romantitsi: noveli*, trans. Georgi Georgiev. Sofia: Narodna kultura.]
- Пърс 2022: Пърс, Чарлс Сандърс. *Избрани съчинения*. Прев. Ал. Феодоров. София: Изток – Запад. [Peirce 2022: Peirce, Charles Sanders. *Izbrani sacheniya*, trans. Al. Feodorov. Sofia: Iztok – Zapad.]
- Хабермас 1995. Хабермас, Юрген. *Структурни изменения на публичността*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Habermas 1995. Habermas, Jürgen. *Strukturni izmeneniya na publichnostta*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.]
- Хегел 1998: Хегел, Георг. *Енциклопедия на философските науки. Т. 3*. Прев. Генчо Дончев. София: ЛИК. [Hegel 1998: Hegel, Georg. *Entsiklopediya na filosofskite nauki. T. 3*, trans. Gencho Donchev. Sofia: LIK.]
- Grandin 1987: Grandin, John. *Kafka's Prussian Advocate: A Study of the Influence of Heinrich von Kleist on Franz Kafka*. New York: Camden House.
- Griffiths 2005: Griffiths, Elystan. *Political Change and Human Emancipation in the*

- Works of Heinrich von Kleist*. New York: Camden House.
- Grünter 1950: Grünter, Rainer. "Beitrag zur Kafka Deutung". – *Merkur*, 4, s. 278 – 287.
- Hobbes 1998: Hobbes, Thomas. *On the Citizen*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kleist 1982: Kleist, Heinrich von. *An Abyss Deep Enough* (Letters). New York: E. P. Dutton.
- Olteanu 2024: Olteanu, Alin. *The computational writing of justice: An argument against glottocentric technologies*. Semiosalong. [online] <https://www.youtube.com/watch?v=vvYN3SbLU7Y> [seen 14.08.2025].
- Padoa-Schioppa 2017: Padoa-Schioppa, Antonio. *History of Law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phillips 2007: Phillips, J. *Equivocation of Reason: Kleist Reading Kafka*. Stanford: Stanford University Press.
- Rahmer 1903: Rahmer, Sigismund. *Das Kleist-Problem auf Grund neuer Forschungen zur Charakteristik und Biographie Heinrich von Kleists*. Berlin: De Gruyter.